

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ТА ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ В ПОЛІТИЦІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Ірина Паливода

Львівський національний університет імені Івана Франка

Поняття раціональності стосується означення різних видів речей, явищ. Його найширше і, можливо, найбільш складне використання торкається самих осіб. Але ця концепція також зачіпає дії, переконання, бажання і багато інших елементів людського життя. Є, наприклад, раціональні суспільства, раціональні плани, раціональні погляди, раціональні реакції, раціональні емоції. Всеохопна теорія раціональності має враховувати це величезне різноманіття. Повномасштабний розрахунок раціональності, з огляду навіть на один з елементів у цьому списку, – велике завдання, яке не може бути визначено швидко та однозначно істинно.

Саме тому тлумачення поняття раціональності у своїй генезі виявляє неоднозначність та динаміку в дослідженнях, неодноразово доповнювалась і змінювалась новими значеннями й принципами, відповідно до часу, простору та науково-філософських течій.

Концепція раціональності постає перед нами як філософське вчення про всезагальність виміру розуму в життєдіяльності та пізнанні, яка, насамперед, у пізнанні набуває вигляду ідеї раціоналізму, використовує тезу про перевагу мірок розуму з метою затвердження пріоритетності мислення стосовно почуттів та емпіричної сфери загалом.

У пізнавальному процесі концепція раціональності виникла ще в Античності як альтернатива міфології, містицизму, релігійному екстазу, стихійно-емоційній поведінці, фантастичним вигадкам. Із цього ракурсу раціоналізація виступає у вигляді апеляції до розуму як засобу чіткого, логічно визначеного закону, відповідного пізнанню, здатного (на відміну від почуттів) до самокритичності, самообґрунтування, аналітико-синтетичної діяльності.

Як цілісна система гносеологічних переконань категорія раціональності постає самостійним напрямом – раціоналізмом, що сформувався лише у Новий час у результаті розвитку природознавства та математики, представив альтернативу середньовічній схоластиці і релігійному догматизму. Розквіт та актуалізація припадає на XVII ст., що характеризується усталенням культу розуму, де раціоналізм постає науково-філософським осередком.

Становлення концепцій та інтерпретації раціонального й ірраціонального подає велику кількість різновидів визначень для пояснення людських дій, що найкраще відображаються в економічній та політичній сферах. Це і стало причиною активізації досліджень проблеми та спеціалізації раціонального в XIX–XX ст. Першим принципом розподілу поля раціонального стало розмежування на інструментальну та епістемічну (практичну й теоретичну) раціональність. Інструментальна раціональність полягає у практичному застосуванні раціональних принципів до дій у реальності, а епістемічна передбачає наявність раціонально отриманих знань про реальність, на основі якої вже можемо практично задіювати цю раціональність [2, с. 10–12, 34–40].

У межах розмежування раціональності на практичну та теоретичну виникає ще одна особливість раціональності – її обмеженість. Автор концепції обмеженої раціональності Г. Саймон, досліджуючи поняття абсолютної раціональності, обґрунтував кордони та її обмеження. Концепція обмеженої раціональності має на меті обґрунтувати ідею практичної неможливості здійснення глобальної раціональності. Згідно з цією гіпотезою, ті, хто приймає рішення, замість того, щоб намагатися максимізувати значення в цьому виборі, прагнуть до задоволення: шукають альтернативи, які достатньо хороші за деякими задалегідь визначеними критеріями. Приймач рішень оптимізує спектр альтернатив,

вибирає найкращу, якщо судити за критерієм, що дає змогу порівнювати усі альтернативи одна з одною. Він відчуває себе задоволеним, якщо вибирає альтернативу, яка враховує або перевищує набір критеріїв мінімальної прийнятності [1, с. 1–17].

Концепція обмеженої раціональності виявляє істинність своєї гіпотези в тому, що актуальність залишається незмінною, а у XXI ст. доповнюється теорією раціональної ірраціональності, частково дає відповіді на нові виклики політичної системи.

Теорія раціональної ірраціональності пояснює раціональність так, що ми можемо вважати дію інструментально раціональною і водночас епістемічно ірраціональною. Якщо пояснювати наведене твердження ненауково, то люди часто думають нелогічно, тому що це в їхніх інтересах. Загалом такий підхід відповідає тезі: «Я практично не отримую жодної користі від акумулювання мною політичної інформації, отже, немає сенсу мислити раціонально щодо політичних питань».

Як ми бачимо, сучасна людина політична не керується загальними легітимними правовими нормами, кількістю можливої інформації, яка може бути корисною, чи навіть елементарним аналізом, що виходить за межі особистого задоволення потреб, які ми вважаємо раціональними. Натомість позиціонує себе як така, що раціонально обирає ірраціональні альтернативи, аби отримати бажаний, та не найкращий і не гарантований результат.

Як висновок, можемо сказати, що сучасна людина настільки ірраціональна, що навіть не може раціонально осмислити своє раціональне єство, схилившись до постійного апелювання до ірраціональної природи. Емоції та свідоме обмеження свого знання – це ті межі, які ми самі обираємо та при зусиллях можемо контролювати. Це особливо складно, якщо питання стосується політики, оскільки вимагає значного аналізу при скрупульозному зборі інформації та дослідженні процедури того чи іншого процесу, перевірки на правдивість цієї інформації та багато інших етапів, для здійснення яких потрібні особливі навички та раціональне осмислення можливостей раціонального вибору чи дії.

Список використаних джерел:

1. Simon, Herbert A. A behavioral model of rational choice. URL: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/604198.pdf>
2. The Oxford Handbook of Rationality. URL: <https://epdf.tips/download/the-oxford-handbook-of-rationality-oxford-handbooks.html>